

УДК 338.43:633

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-268-2-147-152

ГУМЕНЮК Ю. В.

Вінницький національний аграрний університет

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ ТА КОМПЛЕКСНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті обґрунтовується необхідність стратегії розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК як основи забезпечення продовольчої безпеки країни і драйвера розвитку сільськогосподарського виробництва. У роботі наводиться розуміння суті поняття «стратегії розвитку» в контексті зернопродуктового підкомплексу АПК. Необхідність формування стратегії визначається значимістю використання зерна у виробництві широкого переліку галузей економіки країни, що робить зернове господарство високо мультиплікативною галуззю, яка визначає і здатна стимулювати розвиток інших. Продукти переробки зерна становлять основу продовольчої безпеки населення країни як основу хлібобулочного виробництва, найважливіший елемент визначає рівень і якість кормової бази тваринництва, цінний продукт переробки в ряді пов'язаних із зерновим господарством галузей харчової промисловості. Ефективна реалізація стратегії сприятиме сталому розвитку і суміжних галузей: генерувати мультиплікативний ефект в промислових галузях, підвищувати ефективність сільськогосподарського виробництва та напрямках переробки зерна, формувати валютні надходження від здійснення експорту надлишків зерна і забезпечувати продовольчу безпеку населення країни. У статті сформувано п'ять основних стратегічних цілей розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК і супутні їх досягненню завдання, а також представлені принципи, яких необхідно дотримуватися для забезпечення ефективної реалізації стратегії розвитку. Базовим принципом в дослідженні виділяється обов'язкове сполучення його стратегічних цілей з факторами, обумовленими його природно-економічним потенціалом. Стратегічний розвиток зернопродуктового підкомплексу АПК має бути значно ширшим в своїх напрямках, а його успіхи і цільові індикатори не повинні обмежуватися показниками величини експортних можливостей, обов'язково включаючи індикатори розвитку внутрішнього ринку і вирішення проблеми виробництва дефіцитних і якісних видів зернових. Стратегія розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК визначає глобальні перспективні завдання, необхідні для ефективного управління ним, тому стратегічним орієнтиром має стати формування високотехнологічного сегмента переробки зерна для цілей і потреб внутрішнього ринку.

Ключові слова: зерно, зернове господарство, зернопродуктовий підкомплекс, експорт зерна, державне регулювання, ефективність, природно-економічний потенціал, стратегія, стратегічний розвиток.

HUMENIUK Y.

Vinnytsia National Agrarian University

DEVELOPMENT STRATEGIES OF AGRICULTURAL GAS SUPPLY FOR THE PROTECTION OF THE FOOD SECURITY OF THE COUNTRY AND THE INTEGRATED AGRICULTURAL DEVELOPMENT

The article substantiates the necessity of the strategy of development of the grain-product subcomplex of agroindustrial complex as the basis of ensuring food safety of the country and the driver of agricultural development. The paper provides an understanding of the concept of "development strategy" in the context of the grain-product subcomplex of the agro-industrial complex. The need for a strategy is determined by the significance of the use of grain in the production of a wide range of industries of the country's economy, which makes the grain economy a highly multiplicative industry that determines and is able to stimulate the development of others. Grain processing products form the basis of food security of the country's population as a basis for bakery production, the most important element determines the level and quality of the feed stock of livestock, a valuable product of processing in a number of grain-related sectors of the food industry. Effective implementation of the strategy will promote sustainable development and related industries: generate a multiplier effect in the industrial sectors, increase the efficiency of agricultural production and grain processing, form foreign exchange earnings from the export of surplus grain, and ensure the food security of the country's population. The article sets forth five main strategic goals for the development of the grain and agricultural subcomplex of the agroindustrial complex and their related task achievement, as well as the principles that must be followed to ensure the effective implementation of the development strategy. The basic principles in the study are the obligatory combination of its strategic goals and factors, determined by its natural and economic potential. The strategic development of the grain and agricultural subcomplex of the agro-industrial complex should be considerably wider in its directions, and its successes and target indicators should not be limited to indicators of the size of export opportunities, necessarily including indicators of the development of the domestic market and the solution of the problem of production of scarce and qualitative types of cereals. The development strategy of the grain and agricultural subcomplex of the agroindustrial complex determines the global perspective tasks necessary for its effective management, therefore the strategic reference point should be the formation of a high-tech grain processing segment for the purposes and needs of the domestic market.

Keywords: grain, grain production, grain products subcomplex, the export of grain, government regulation, efficiency, natural and economic potential, strategy, strategic development.

Вступ. У ринковій економіці стратегія розвитку виробництва сільськогосподарської продукції повинна бути представлена комплексом довгострокових цілей, зусиль і дій по їх досягненню і заснована на великих напрямках розвитку економіки країни. Тому вибір стратегії функціонування сільськогосподарських організацій, підгалузей і підкомплексів агропромислового комплексу повинен враховувати об'єктивну оцінку тенденцій, що склалися, а також стратегію довгострокового розвитку АПК. Під «стратегією

розвитку» зернопродуктового підкомплексу ми розуміємо довгострокові напрямки діяльності, що дозволяють в мінливих ринкових умовах отримати конкурентні переваги за рахунок раціонального використання наявного природно-економічного потенціалу з метою задоволення внутрішніх потреб країни в дефіцитних і якісних видах зернових, а також забезпечення експортних потоків зерна.

Зерно є стратегічним продуктом, використовуваним в широкому переліку напрямів виробництва найрізноманітніших галузей економіки країни, будучи одним з небагатьох відтворюваних експортних товарів. У більшості регіонів частка зернового клина перевищує 50% (а в ряді і 60%) в структурі посівних площ, що говорить про роль найважливішого елемента сівозміни та значущості виробництва зерна в забезпеченні ефективності сільськогосподарських товаровиробників. Про соціальну значущість хліба як продукту забезпечення продовольчої безпеки вже сказано в безлічі робіт, при цьому зерно як елемент кормової бази вкрай важливий для розвитку тваринництва. При цьому зерно активно використовується в ряді інших галузей, наприклад, в харчовій, тому створюючи одне робоче місце в зерновому господарстві генерується до 10 робочих місць в інших галузях економіки. Звідси і висока соціально-економічна значимість зернопродуктового підкомплексу АПК, від стану якого залежить ефективність не тільки сільськогосподарського виробництва, в якому зернове господарство є системоутворюючою ланкою, а й пов'язаних з ним галузей харчової промисловості.

У такій ситуації обґрунтованість формування індивідуальної стратегії, в якій будуть представлені в комплексному вигляді мети і заходів, спрямовані на розвиток зернопродуктового підкомплексу, не викликає сумнівів. Вживані заходи, цілі та індикатори в силу високої мультиплікативності зернопродуктового підкомплексу необхідно сполучати із загальною стратегією розвитку сільського господарства і забезпечення продовольчої безпеки населення країни. Це буде сприяти сталому розвитку суміжних галузей (генерувати мультиплікативний ефект в промислових галузях, підвищувати ефективність сільськогосподарського виробництва та напрямки переробки зерна), формувати валютні надходження від здійснення експорту надлишків зерна і забезпечувати продовольчу безпеку населення країни.

Мета і задачі роботи. Метою статті є обґрунтування необхідності стратегії розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК, представити її основні напрямки і планові завдання з метою забезпечення продовольчої безпеки країни та ефективного розвитку сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень. Вивченню проблематики забезпечення розвитку зернопродуктового підкомплексу України, підвищення ефективності діяльності усіх учасників ринку, шляхом гармонізації їх інтересів, на основі виявлення та комплексного вирішення найбільш гострих проблем, присвячені праці багатьох українських вчених, зокрема: Боднара О.В., Гайдуцького П.І., Дем'яненка С.І. [2], Ільчука М.М., Кваші С.М., Колодійчука В.А. [4], Коновал І.А., Мельника Л.Л. [5], Погріщука Б.В., Саблука П.Т., Світового О.М. [6], Седікової І.О., Суліми Н.М., Шпичака О.М. та інших. Проте, не зважаючи на всі прикладені зусилля як з боку держави, так і суб'єктів господарювання зазначена проблема ще й досі не вирішена, а останнім часом, внаслідок поглиблення соціально-економічної кризи в державі, вона має загрозливу тенденцію до загострення.

Виклад основного матеріалу. Стратегічні орієнтири забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу базуються на розробці відповідної стратегії розвитку, що передбачає сукупність дій та заходів щодо підвищення ефективності функціонування підкомплексу на оглядову перспективу. Отже, розробка стратегії діяльності передбачає виявлення шляхів, якими досягатимуться прогнозовані результати, при цьому саме стратегічні орієнтири виокремлюють те коло питань, яке є формотворчим у розвитку процесу чи явища. Розроблення стратегії розвитку ґрунтується на аналізі сучасного стану і оцінці проблем, що виникають між галузями зернопродуктового підкомплексу, визначенні внутрішніх і зовнішніх чинників, котрі впливають на розвиток та стратегічні цілі діяльності підкомплексу, а також вивченні досвіду країн-лідерів з виробництва зерна у світі. Суттєвою проблемою для України є відсутність чітких стратегічних і тактичних пріоритетів розвитку всіх галузей підкомплексу.

Розробка стратегії в аграрному виробництві повинна ґрунтуватися на головній її особливості – всі виробничі підрозділи галузі пов'язані з виробництвом сільськогосподарської продукції як з основною спеціалізацією. При цьому необхідно враховувати ризики при реалізації стратегій розвитку АПК зокрема, вплив природно-кліматичних умов, біологічних особливостей рослин, динаміки споживчого попиту, імпорту залежність країни за окремими видами сільськогосподарської продукції і продовольства. Ефективне управління всіма ризиками і особливостями сільського господарства вирішує проблему продовольчого забезпечення населення країни і підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного виробництва. Відповідно до цього сформовані п'ять основних стратегічних цілей розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК, для реалізації яких необхідно забезпечити вирішення супутніх завдань, які представлені на рис. 1.

Базовим принципом, на основі якого слід формувати стратегію розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК, є обов'язкове поєднання його стратегічних цілей з факторами, обумовленими його природно-економічним потенціалом. Суть цього розкривається в обмеженості можливостей використання нефінансових факторів в умовах структурної кризи, що зумовило важкодоступність кредитних ресурсів, скорочення капітальних інвестицій як в безпосередньо зернопродуктовий підкомплекс АПК, так і в розвиток

інфраструктури. Виходить, що на даний момент підприємницькі структури не можуть інтенсивно наростити величину виробничих факторів, ні держава стимулювати це за рахунок прямої фінансової підтримки на увазі зростання дефіциту бюджету. Тому формування стратегічних цілей і супутніх їм завдань повинно виходити з поточних реалій і можливостей економіки країни і конкретно зернопродуктового підкомплексу АПК [3].

Рис. 1. Стратегічні цілі і завдання розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК

Оскільки сільськогосподарські виробники обмежені у фінансових і матеріальних ресурсах, то використовувати їх треба оптимально. Це вимагає також дотримання принципу максимально раціонального використання ресурсів. Домогтися цього можливо, оптимально використовуючи комплекс природно-економічних факторів, шляхом створення системи господарювання, адаптованої до природно-кліматичних умов кожного регіону. Це дозволить найбільш повно реалізувати потенціал біосистеми за наявних технологічних і економічних ресурсів. Найбільш повне використання ресурсів вимагає, щоб матеріально-технічна база АПК переорієнтувалася на їх ефективне застосування та запобігання руйнування потенціалу біосистеми на основі максимального впровадження інновацій у виробництво. Необхідно раціонально використовувати інтелектуальний потенціал вчених і підприємницькі здібності суб'єктів АПК, які лежать в області їх координації. При цьому важливим фактором є адаптація системи господарювання до конструктивних функцій ринку.

Варто зазначити, що протягом останніх років у розвитку зернопродуктового підкомплексу частково здійснюються корінні перетворення, пов'язані з реформуванням відносин власності і реорганізації

сільськогосподарських, переробних та обслуговуючих підприємств, заміною планово-розподільної системи на ринкову. Проте такі зміни не стосуються системи управління підприємствами. Механізм державного регулювання ринку зерна забезпечений відповідними нормативно-правовими актами, втім на практиці вони реалізуються не в повній мірі, зокрема потребує реалізації низка положень щодо захисту вітчизняних товаровиробників [1].

Зважаючи на розмаїття причин, що впливають на виробничу діяльність у зернопродуктовому підкомплексі АПК, диференціацію оцінок та масштабів, здійснено класифікацію аспектів, критеріїв, показників ефективності виробництва на рис. 2.

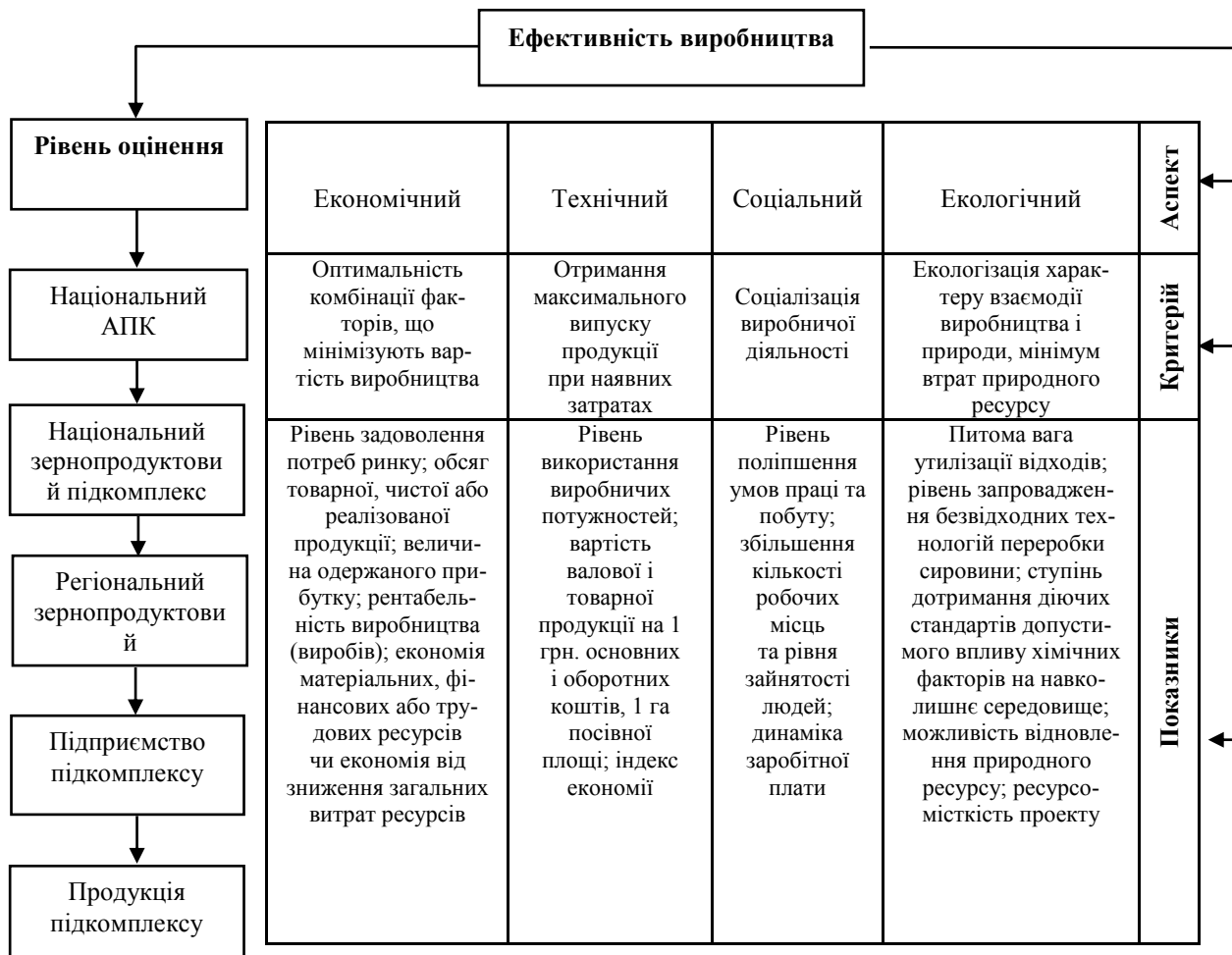

Рис. 2. Система аспектів, критеріїв, показників і форм прояву ефективності виробництва у зернопродуктовому підкомплексі АПК

В умовах ринкових відносин ступінь орієнтації зернопродуктового підкомплексу на кінцеві, соціально-значимі результати та ефективність його функціонування в цілому виражається такими показниками: виробництво зерна та продуктів його переробки у натуральному і грошовому вираженні, у тому числі на 1 га посівних площ у ц/га та тис. грн./га; інтегральні витрати на виробництво борошна та інших продуктів переробки зерна (витрати по всьому комплексу: виробництво зерна → виробництво борошна та інших продуктів переробки зерна → реалізація продукції) – загальні і на 1 га посівних площ; інтегральний прибуток (загальний і на 1 га посівних площ); інтегральний прибуток на 1 грн інтегральних витрат виробництва в грн.; інтегральна рентабельність продукції і виробництва; інтегральна продуктивність праці в натуральному і грошовому вимірах.

Формування ефективного зернопродуктового господарства в умовах становлення ринкової економіки залежить від численних факторів, як зовнішніх стосовно до підприємств, на які вони не можуть здійснювати суттєвого впливу (загальнополітичної і соціально-економічної ситуації в країні і регіоні, розвитку інфраструктури АПК, рівня платоспроможного попиту населення, наявності сприятливих природно-кліматичних та організаційно-економічних умов для виробництва і переробки зерна в регіоні, можливих обсягів завезення через імпорт та з інших регіонів, цін на матеріальні ресурси, розвиненості конкурентного середовища на зерновому ринку, інвестиційної, фінансово-кредитної та фіскальної політики в країні), так і внутрішніх, що безпосередньо залежать від самих підприємств (трансформація організаційно-правової форми підприємства, оптимізація організаційної та управлінської

структури виробництва, залучення висококваліфікованих спеціалістів у сферу менеджменту і служби маркетингу, підвищення рівня техніко-технологічного забезпечення виробництва; розширення асортименту, підвищення якості та конкурентоспроможності продукції, зростання продуктивності праці, дотримання режиму економії, раціональне використання фінансових ресурсів, налагодженість економічних зв'язків з партнерами і т.д.).

Ефективність і рівень інтенсивності зернового господарства здебільшого визначає характер і ступінь використання землі, як основного засобу виробництва в сільському господарстві. Насамперед, ефективність використання останньої підвищується завдяки впровадженню й освоєнню науково-обґрунтованих систем землеробства, застосуванню високопродуктивних сортів і гібридів зернових культур, покращенню насінництва, забезпеченню зерновиробників сучасною технікою і засобами захисту рослин від шкідників, хвороб тощо.

Державне регулювання сільського господарства (у тому числі і зернової галузі) доцільно проводити за наступними позиціями: підтримка загального рівня доходності в галузі і стимулювання платоспроможності населення; антимонопольне регулювання і регулювання пропорції всередині і міжгалузевого обміну; сприяння розвитку ринкової інфраструктури; підтримка стабільної, сприятливої кон'юнктури на ринку через проведення політики протекціонізму і забезпечення умов для конкуренції з зовнішнім ринком; розширення практики страхування інвестиційних проектів, які підтримуються державою; залучення іноземних інвестицій, технічної і технологічної підтримки. Система заходів державного регулювання розвитку зернопродуктового підкомплексу показана на рис. 3.

Рис. 3. Система заходів державного регулювання розвитку зернопродуктового підкомплексу

На етапі розвитку ринку зерна необхідна державна підтримка товаровиробників у вигляді цільової дотації, пільгових кредитів, зниженні податкових ставок тощо. Таким чином, товаровиробники зможуть забезпечити нормальне функціонування і розвиток ринку зерна. У найближчій перспективі основним економічним важелем впливу держави на розвиток зернового ринку залишається цінова політика. Необхідна гарантія з боку держави щодо мінімального рівня закупівельних цін на окремі види зерна і можливість реалізації за ними продукції. Для регулювання попиту і пропозиції на зерно і зернопродукти доцільно проводити, на нашу думку, моніторинг потреб внутрішнього і зовнішнього ринку збуту, рух зернових ресурсів, концентрацію запасів зерна і зернопродуктів в регіонах з чітким визначенням кожному регіону потреб у зерні на продовольчі потреби, на насіння, фураж, формування державних ресурсів, поповнення страхового фонду тощо. Для відпрацювання механізмів державного регулювання на продовольчому ринку і розвитку ефективного регіонального і міжрегіонального продуктообміну доцільно провести аналіз та оцінку ресурсів продовольства, становище продуктообміну і місткість продовольчих ринків; обґрунтувати

джерела ресурсів для формування регіональних продовольчих фондів, оптимізувати їх розміщення; розробити й обґрунтувати напрямки і стратегію розвитку продовольчого комплексу з метою створення стабільних регіональних ринків продуктів; розробити систему організаційно-економічних і технологічних заходів, механізм регулювання товарообігу, обґрунтувати напрямки їх державної підтримки, забезпечуючи стабільний продуктообмін і товаропотоки.

Особливу роль відіграє принцип гарантованої державної підтримки сталого розвитку зернового господарства. Державі важливо сьогодні гарантувати створення умов для становлення і управління цін на сільськогосподарські товари і засоби виробництва для села. Необхідні сьогодні антимонопольне державне регулювання, підтримка інноваційно-інвестиційної діяльності щодо техніко-технологічного переозброєння сільського господарства, розвиток елітного насінництва, збереження біосистеми. Для успішної реалізації цього принципу потрібні економічні механізми контролю над зацікавленістю і відповідальністю державних органів, чиновників і службовців, що виконують функцію даної підтримки. Застосування цього принципу доцільно здійснювати по кожному етапу відтворювальної ланцюжка підкомплексу: селекція і насінництво, обробіток зернових, його переробка в галузях промисловості і АПК, щоб забезпечити оцінку прямого (цільового) ефекту. Слід зазначити принцип мотиваційної спрямованості державного регулювання і підтримки. Реалізація цього принципу вимагає формування мотиваційних механізмів переливу капіталу, впровадження екзогенних і пов'язаних з ним техногенних технологій виробництва, ефективної структури і ринкової інфраструктури АПК.

Висновки. Стратегія розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК визначає глобальні перспективні завдання необхідні для ефективного управління ним, тому стратегічним орієнтиром має стати формування високотехнологічного сегмента переробки зерна для цілей і потреб внутрішнього ринку. Такий напрям визначає підвищення конкурентоспроможності інших агропродовольчих підкомплексів країни, так як зернове господарство є високо мультиплікативною галуззю, надаючи прямий вплив на безліч інших, особливо визначаючи рівень і якість кормової бази тваринництва. До того ж це створює додаткові стимули для реалізації природно-економічного потенціалу виробництва зерна регіонів, які в силу географічних причин не можуть володіти високими експортними можливостями, забезпечуючи розширення його збуту в регіонах для внутрішніх цілей. Не секрет, що високий обсяг експортних потоків став можливим ще й тому, що в країні значне недоспоживання зерна на внутрішньому ринку на увазі скорочення поголів'я худоби. Це і формує структуру посівів переважно на користь продовольчих і експортних видів зернових. Тому стратегічний розвиток зернопродуктового підкомплексу АПК має бути значно ширшим в своїх напрямках, а його успіхи і цільові індикатори не повинні обмежуватися показниками величини експортних можливостей, обов'язково включаючи індикатори розвитку внутрішнього ринку і вирішення проблеми виробництва дефіцитних і якісних видів зернових.

Література

1. Грідін О.В. Значення зернопродуктового підкомплексу в дотриманні продовольчої безпеки України / О.В. Грідін // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. – Харків : ХНТУСГ. – 2015. – Вип. 161. – С. 136–144.
2. Дем'яненко С.І. До питання про стратегію розвитку аграрного сектору економіки України / С.І. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2014. – № 1. – С. 14–19.
3. Кваша С.М. Економічне обґрунтування програми виробництва зерна пшениці в Україні / С.М. Кваша, М.М. Ілчук, І.А. Коновал // Економіка АПК. – 2013. – № 3. – С. 16–24.
4. Колодійчук В.А. Галузеве позиціонування зернопродуктового підкомплексу АПК України / В.А. Колодійчук // Економічний часопис-XXI. – 2014. – № 9-10(1). – С. 45–48.
5. Мельник Л.Л. Зерновий комплекс України в аспекті експортних можливостей та державного регулювання / Л.Л. Мельник // Агросвіт. – 2013. – № 4. – С. 13–19.
6. Світовий О.М. Шляхи оптимізації виробництва у зернопродуктовому підкомплексі для збільшення доданої вартості / О.М. Світовий // Економіка АПК. – 2016. – № 2. – С. 52–58.

References

1. Grydin O.V. Value of grain product subcomplex in compliance with food safety of Ukraine / O.V. Gridin // Bulletin of the Kharkov National Technical University of Agriculture: Economic Sciences. – Kharkiv : KhNTUSG. – 2015. – Issue 161. – P. 136–144.
2. Demyanenko S.I. On the Strategy of the Agrarian Sector Development of Ukraine's Economy / S.I. Demyanenko // Economy of agroindustrial complex. – 2014. – No. 1. – P. 14–19.
3. Kvasha S.M. Economic justification of wheat grain production program in Ukraine / S.M. Kvasha, M.M. Ilchuk, I.A. Konoval // Economy of the agroindustrial complex. – 2013. – No. 3. – P. 16–24.
4. Kolodichyuk V. Sectoral positioning of the grain-product subcomplex of the agroindustrial complex of Ukraine / V.A. Kolodichyuk // Economic Newspaper-XXI. – 2014. – No. 9-10 (1). – P. 45–48.
5. Melnyk L.L. Grain complex of Ukraine in the aspect of export opportunities and state regulation / L.L. Melnik // Agrosvit. – 2013. – № 4. – P. 13–19.
6. Svitoviy O.M. (2016). Shliakhy optymizatsii vyrobnytstva u zernoproduktivomu pidkompleksi dlia zbilshennia dodanoi vartosti [Ways of optimizing the production in grain products budkompleks to increase added value]. Ekonomika APK – Economy AIC, No 2, pp. 52–58 [in Ukrainian].

Рецензія/Peer review : 23.02.2019

Надрукована/Printed : 10.04.2019
ецензент: д. е. н., проф. Мазур А. Г.